

KESZTHELY ÉBREDÉSE A FESTETICS KASTÉLYPARK REKONSTRUKCIÓJÁNAK LEHETŐSÉGE

A KESZTHELY RENAISSANCE: A CHANCE FOR RECONSTRUCTING THE FESTETICS CASTLE GARDEN

SZERZŐ: JÁMBOR IMRE, BEDE-FAZEKAS ÁKOS,
BOHM GÁBOR, SZABÓ ZSÓFIA GABRIELLA

LEKTOR:
M. SZILÁGYI KINGA

1986 őszén a keszthelyi Helikon Kastélymúzeum megbízást adott az akkori Kertészeti Egyetem (ma Budapesti Corvinus Egyetem) Táj- és Kertépítészeti Tanszékének, hogy készítsünk szakvéleményt az akkor néhány napja megépített, a Festetics kastélypark területét drasztikusan átvágó városi forgalmi útnak a parkra gyakorolt hatásáról. A szakvéleményben két kérdésre kellett választ találni. Az egyik: Milyen károkat okoz a Pál-Bercsényi utca összekötéseként elkészült út tájképi szempontból? A másik: Milyen következménnyel jár a járműforgalom a védett park növényzetére?

Költői kérdésekre kellett választ adnunk akkor, hiszen a kérdésekben benne volt maga a felelet is. A szakvélemény záró konklúzióját azonban jó most, csaknem negyed évszázad után idézni: „A kastélypark területeinek egyesítése és rekonstrukciója előkészítésekor véleményünk szerint az úton a forgalmat meg kell szüntetni és az utat el kell bontani.” S egy bekezdéssel lejjebb: „Úgy véljük,

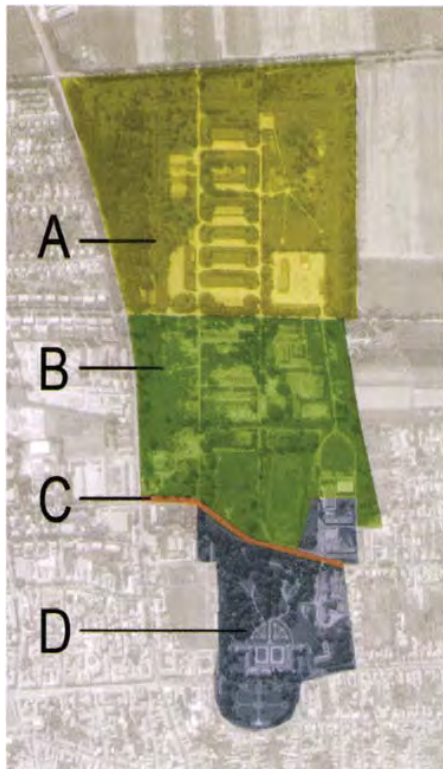
hogy e feladat aktuálissá válásáig elegendő tapasztalat és adat gyűlik majd össze, amely megerősíti, hogy a kastélyparkot kettészelő forgalmi út elbontható, annak érdekében, hogy Keszthely városa és a látogató közönség ne kárt szenvedjen, hanem értékeiben gyarapodjon” (Baloghné Ormos I.-Jámbor I., 1986). S tegyük hozzá, hogy a nemzeti örökség se károsodjon. A 80-as években még más terminológiát használtunk ugyan, de a lényeg nem változott.

A feladat aktuálissá válásáról akkor is voltak már sejtéseink, mert a Honvédség, amely a vadaskert mellett a kastélypark területéből is mintegy 28 hektárt a háború óta tartósan használatba vett, akkor, 1986-ban már a terület elhagyását tervezte.

A „útépítőket” feltehetően bátorította, hogy a park mintegy kétharmada és a vadaskert is katonai célokat szolgált, és a rekonstruált, mintegy 7 hektárnyi parkterület és a honvédség által igénybe vett

nyugati, nagyobb területrész között kialakítható egy forgalmi átvezetés, bár ehhez idős fákat kellett tömegesen kivágni a rekonstruált és védett kastélyparki területen. Ezzel az útépítéssel a park területe – mondhatnánk: akár az ország Mohács után – három részre szakadt (1. ábra).

A kastély kezelője, a keszthelyi Helikon Kastélymúzeum a kezdetektől tiltakozott az út megépítése ellen, és amikor az jogserető módon, de megvalósult, perre ment az eredeti állapot visszaállítása érdekében. A per 15 (!) évig tartott. 2001-ben született meg a jogerős döntés, hogy az érintett terület kezelője a Helikon Kastélymúzeum, aki az utat saját belátása szerint lezárhatja, elbonthatja, illetve kötelezheti az utat építőket az eredeti állapot helyreállítására, vagy az ezzel járó költségek megtérítésére. Hogy milyen módon lehet persze 120 éves fákat a letarolt területre visszahelyezni, érdekes szakmai kihívás, de a költségek minden bizonnyal horribilisak.

A Honvédség az általa használt területeket időközben elhagyta, és azok is a Helikon Kastélymúzeum kezelésébe kerültek. Ezzel létrejött a lehetőség a korábban széttagolt egykori teljes parkterület egyesítésére és a park rekonstrukciójára, hogy helyreálljon e nagyszabású, mértékadó kertművészeti alkotás.

A kastély impozáns tömegű épületéhez mérten a jelenleg látogatható, 7 hektárnyi parkterület aránytalanul kicsi, csupán torzója az eredeti, a vadaskerttel együtt közel 60 hektáros park-kert együttesnek. Ez érzékelhető is a helyszínen járva. Nem csak az épülethez mérten kicsi a kertterület, hanem az egykor volt és megszakított hosszanti térkapcsolatok, a folytatást igénylő nagyszabású térformák láttán. Olyan a kép és a térélmény, mint egy befejezetlen mondat. A rekonstrukció eredményeként azonban újra létrejöhet a kastély és a park közötti egyensúly és arányos lépték.

A kastély parkját nem csak a háború utáni, idegen használati formák (honvédségi terület, városi forgalmi út) tagolták több területrészre, hanem sajátos folyamatként maga az eredetileg egységes birtoktest is több földrészletre szakadt. Ez a folyamat már a két világháború között megindult, és a kastélypark területe több lépcsőben, fokozatosan összesen 20 földrészletre tagolódott.

A keszthelyi Festetics kastély 1952-ben műemléki védelmet nyert. A védettség arra a földrészletre is vonatkozott, amelyen az épület állt; s ez egyben az ott lévő parkrész, mint műemléki környezet védelmét is jelentette. A többi, az eredeti kastélytelekről leválasztott földrészlet védelmét azonban nem, bár azok is a kastélypark fontos részeit hordozták. A kastély telke a védelmi határozatot követően is még tovább osztódott, s képződtek olyan földrészletek, amelyek védettsége bizonytalanra vagy nehezen dokumentálhatóvá vált. Fekete Csaba és munkatársa, Csákváriné Magony Rita (2009)

telektörténeti kutatásai nyomán sikerült tisztázni a 20 földrészletből álló mai telekstruktúra – amelyen az eredeti parkterület elhelyezkedik – tulajdonjogi és védelmi viszonyait. Ennek ismeretében, és a kulturális örökség értékét, jelentőségét mérlegelve, javaslatunkra, minden, az eredeti parkhoz tartozó, és még nem védett földrészletet az illetékes szakhatóság, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal 2009. október 5-én kelt határozatával ideiglenes védelem alá helyezett. Ez a védelem pedig már nem mint a kastélyépület műemléki környezete, hanem mint védendő történeti kert nyert megállapítást, a határozatban megfogalmazott céllal: „Történeti forráskutatás és telekrekonstrukciós vizsgálatok alapján megállapítható, hogy a kastély 19. század végére kialakult tájképi kertjének teljes területét a jelenlegi műemlék védelem nem fedi le. A Festetics kastély történeti parkjának és kertjeinek tájképi kompozíciója csak a történeti együttes egységes szemléletével és műemléki védelem alá helyezésével rekonstruálható.”

1. ábra Az egykor egységes kastélypark széttagoltsága (A: a vadaskert, honvédségi terület; B: a honvédség által használt parkterület; C: a parkot kettévágó forgalmi út; D: rekonstruált, műemléki védelem alatt álló parkterület)

2. kép Látkép a park DK-i sarkáról

A Festetics kastélypark történetét sokan kutatták, és az eredményeket publikálták is. A park fejlődéstörténetének vagy egy-egy történeti korszakának részletes leírását találjuk többek közt Péczely Piroska (1964), Alföldy Gábor (2001), Fatsar Kristóf (2008), Csepeli-Knorr Luca (2009) közléseiben. Mind-egyik szerző megegyezik abban, hogy a kert legértékesebb, legértettebb formáját II. Festetics Tasziló idején nyerte el, aki 1883-ban az angol Henry Ernest Milnert bízta meg, hogy a jelentős mértékben bővített és átépített kastély-épülethez illő tájképi parkot tervezzen. Az eklektikus, de súllyal a klasszikus festői kertek nyomdokán szerkesztett nagyvonalú térkompozíció korának egyik kiemelkedő értékű alkotása lett.

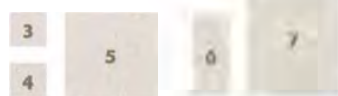
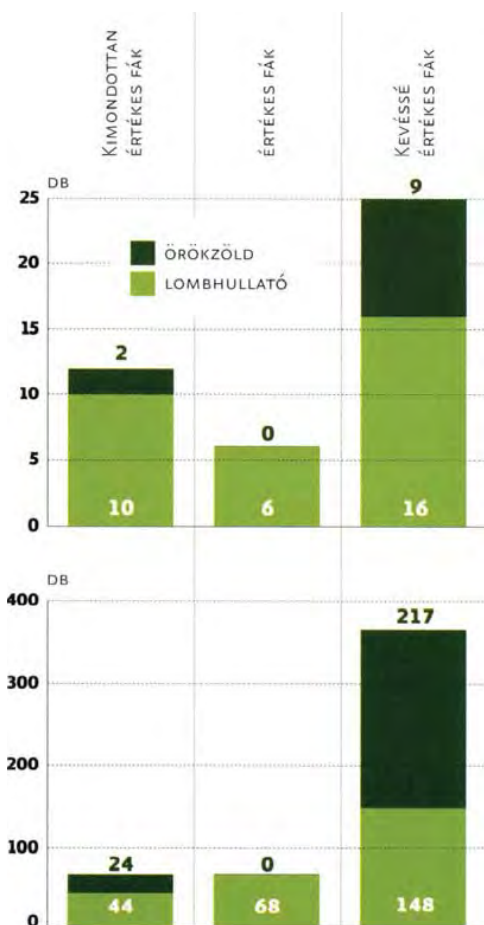
A nagyszabású tájképi park helyreállításához, rekonstrukciójához a térbeli feltételek minden szempontból adóttak. A rekonstrukció a terület adottságaiból fakadóan kettős feladatot jelent: a honvédség által korábban igénybe

vett területek szanálását (épületmaradványok, parkolók, útburkolatok, törmelékhalmozatok fedik a nagy részben elbozotosodott területet) és a park tereplasztikájának, térszerkezetének, növénygyűjtéseinek és útrendszerének helyreállítását, illetve a két parkrész, a kastélyépülethez csatlakozó, jelenleg is látogatható terület és a honvédség által korábban használt, megújítandó parkterület újbóli „összeillesztését”, az eredeti térkapcsolatok helyreállítását.

E rekonstrukciós munkánál kitüntetett szerepük van a szanálendő parkterületen még meglévő és feltételezhetően vagy bizonyíthatóan az eredeti parkszerkezethez tartozó idős, értékes fáknak, fűcsoportoknak. Ezért 2009 szeptemberében a helyszínen vizsgálatokat és felméréseket végeztünk annak megállapítására, hogy milyen arányban és területi eloszlásban található a park eredeti növényanyagának maradvány-fái a területen és milyen ezek fajösszetétele.

A növényfelmérés eredményét az 501 egyed tartalmazó növénykataszter szemlélteti, amit a szokásos szempontokon kívül (lombkorona-átmérő, törzsátmérő, esztétikai és dendrológiai érték) fényképes adatbázissal egészítettünk ki (2. ábra).

A kertrész mai képét meghatározzák az egykori katonai használat maradványai; feltört aszfaltburkolatok, törmelékmezők, romos épületek. Néhány tisztáson és sarjerdőn kívül a kert erősen bozotos, a romokat kúszónövények, lágyszárú gyomok borítják. Az 1993 óta parlagon hagyott területen az egykori famatuzsálemek és a katonaság által telepített, többségében örökzöld fák mellett a természetes szukcesszióknak megfelelően a pionír *Populus* taxonok, *Acer*, *Ailanthus*, *Fraxinus* és *Tilia* fajok, illetve egyéb, értékes növények vadkelései törnek föl. Több helyen megjelennek fiatal, 20 év körüli gyümölcsfák (*Juglans regia* és *Malus domestica*) is.

3. ábra A felmért növényállomány taxoneloszlása
4. ábra A felmért növényállomány egyedszám-eloszlása

5. ábra A volt katonai terület növényfelmérésének térképe
6. kép Hatalmas juhar a kerítés mentén

7. ábra A „kimondottan értékes” és „értékes” kategóriába tartozó növények taxon szerinti csoportosítása

Erdekes és a későbbi munkák szempontjából fontos volt a nagyszámú növényegyed közül kiválasztani és kataszterezni azon példákat, melyek a későbbi parkrekonstrukció során, értékességük miatt a rekonstrukciós tervezésnél nemcsak felhasználhatók, de irányadóak is. Ennek eldöntéséhez egy adott idős fa, fácsoport esetén elsősorban annak botanikai értéke és a mérete alapján meghatározott telepítési időszak nyújtott segítséget. A felmért növényegyedeket értékük alapján három kategóriába soroltuk, melyek taxon- és egyedszám-eloszlását a 3. és 4. ábra mutatja.

A fiatal, többségben a II. Világháború után telepített, illetve magról nőtt fák, vagy az idősebb, de kisebb botanikai értékkel bíró egyedek találhatóak a „kevésbé értékes” kategóriában. Az előzőeknél értékesebb, idősebb, vagy esetlegesen Milner idejében telepített, de a kedvezőtlen környezeti feltételek miatt gyengébben fejlődő példányok az „értékes” kategóriába esnek. A legidősebb,

egyértelműen Milner-korabeli egyedek alkotják a harmadik, „kimondottan értékes” kategóriát. A csoportosításnál alapvetően a helyszíni szubjektív megfigyelésre lehetett támaszkodni, hiszen a különböző korú fák egymástól jól elkülöníthetőek voltak. A helyszíni szemrevételezést a növénykataszterben rögzített tulajdonságok elemzése egészítette ki. A felmérési térképen (5. ábra) látható kategóriák a fent említett három csoporton belül megkülönböztetik az örökzöldeket a lombhullatóktól. A rajzon az egyedileg felmért fák a fiatal növényállományból kiemelve, egyedenként jelennek meg.

A „kevésbé értékes” kategóriába 148 lombhullató és 217 örökzöld faegyed tartozik. A lombhullatókhoz 16 taxon sorolható, ám ez nem az állomány széles diverzitására utal, hiszen az összes példány 78%-át *Acer* és *Tilia* fajok alkotják. Ezekon kívül értékes fák vadkélésai, illetve tekintélyes méretű *Populus* taxonok jelennek meg. A kategóriában lévő fák közel kétharmada a katonaság

által telepített fasorok része. A csoportba tartozó örökzöldek 89%-a *Picea* (*P. abies* - 65%, *P. pungens* - 24%), melyek szinte kivétel nélkül utak menti fasorokat alkotnak. A fennmaradó 24 felmért örökzöld 7 különböző faj egyedeiből tevődik össze.

Az „értékes” kategóriában csak lombhullató fákat találunk, hiszen a vizsgálati területen fellelhető örökzöldek mind egyike egyértelműen vagy az egykori kastélyparkból ránk maradt példány, vagy fiatal telepítés. A csoportba tartozó 68 fa 6 taxonból áll. 62%-uk (42 db) *Aesculus hippocastanum*, amelyek kétségkívül a II. világháború előtti telepítésből származnak (6. ábra). 60-80 cm-es törzsátmérőjük alapján azonban biztonsággal nem mondható, hogy elérik a „kimondottan értékes” kategóriájú fák életkorát. A méret alapján becsült korból arra lehet következtetni, hogy ezeket az egyedek már a Milner-féle kert építése után 30-40 évvel telepítették, kiegészítő ültetvények lehettek. A 21%-ot (14 db)

kitevő *Platanus × hybrida* fajok általában fejlettebb társaik mellett találhatóak. Ebből következtethető, hogy vagy a nagyobb fák magoncai, vagy az előbbiekkal azonos telepítésből származó, elnyomott, lassabban fejlődő egyedek. A maradék 17%-ot 5 db *Fraxinus sp.*, 4 db *Tilia cordata*, a patak mentén 2 db kifejlett *Salix alba 'Tristis'* és egy idős *Populus sp.* teszi ki.

A „kimondottan értékes” kategória a területen lévő legjelentősebb, legidősebb, vagyis jó eséllyel a kastélypark egykori milneri telepítéséből visszamaradt körülbelül 120 éves fákat foglalja magában. A régi korszakhoz köthető 68 példányból 24 örökzöld és 44 lombhullató. Az örökzöldek körébe 21 *Pinus nigra* és 3 *Pinus sylvestris* tartozik. A fekete-fenyők a parkrész területén elszórtan, több helyen is megmaradtak, jellemzően 2–3 egyedből álló facsoportokat alkotva, míg az erdei fenyők egy területre koncentrálva, de laza térállásban, szoliterként tűnnek ki környezetükből. A 44

LATIN NÉV	KIMONDOTTAN ÉRTÉKES FÁK		ÉRTÉKES FÁK	
	(DB)	(%)	(DB)	(%)
ÖRÖKZÖLDEK				
<i>Pinus nigra</i>	21	30,9	-	-
<i>Pinus sylvestris</i>	3	4,4	-	-
	24	35,3	-	-
LOMBHULLATÓK				
<i>Acer campestre</i>	1	1,5	-	-
<i>Acer pseudoplatanus</i>	3	4,4	-	-
<i>Aesculus hippocastanum</i>	4	5,9	42	61,8
<i>Carpinus betulus</i>	3	4,4	-	-
<i>Fraxinus sp.</i>	2	2,9	5	7,4
<i>Platanus × hybrida</i>	21	30,9	14	20,6
<i>Populus sp.</i>	-	-	1	1,5
<i>Quercus sp.</i>	4	5,9	-	-
<i>Salix alba 'Tristis'</i>	-	-	2	2,9
<i>Sophora japonica</i>	3	4,4	-	-
<i>Tilia cordata</i>	2	2,9	4	5,9
<i>Ulmus sp.</i>	1	1,5	-	-
	44	64,7	68	100,0
ÖSSZESEN	68	100,0	68	100,0

lombhullató fa közel fele (21 db) *Platanus × hybrida*, melyek a terület különböző részein, csoportos ültetésben jelennek meg. A 100 cm-es törzsátmérőjű platánok térállásuknak és hatalmas méretüknek köszönhetően összefüggő, zárt lombtömegükkel a park meghatározó elemei. A „kimondottan értékes” kategóriába tartozó lombos fák maradékát 23 egyed (52%, 9 további taxon) teszi ki. Az egyegy hatalmas, idős fa szoborként bukkan elő az elhagyatott kert növényei közül. Rendkívüli értéküket tovább növeli, hogy csupán néhány példányuk maradt ránk, továbbá ezek a növények többségben dendrológiai ritkaságnak számítanak a parkban. Ezen növények fajösszetételét a 7. ábra mutatja be.

A keszthelyi Helikon Múzeum kezelésébe visszakerült parkterületről elmondható, hogy az előzetes várakozásokhoz képest jóval több, mintegy 140 különösen értékes fa maradt ránk, melyekből közel 70 példányról sejthető, hogy az eredeti telepítésekől származik. A közel fél évszázados,

a kastélyparkoz méltatlan katonai felhasználás ellenére a terület bővelkedik a jó állapotban lévő, idős egyedekben. Ezek a Milner-kori példányok megfelelő vagy kitűnő egészségi állapotúak, életerősek, melyek még hosszú évtizedeken át díszítő elemei lehetnek a parknak. A pionír társulások, a bozótok mihamarabbi kivágásával ezen értékes példányok kiszabadításával megóvhatjuk a park egykori növényzetét a pusztulástól.

A felmérés eredményét, a milneri parkhoz, annak térszerkezetéhez és az azt feltáró sétaút-rendszeréhez tartozó fák, facsoportok térbeli elhelyezkedését és koronatómegét rávetítettük a Milner-féle tervre és várakozásunknak megfelelően nagyon sok egyezést találtunk, azaz a „maradványfák” tökéletes összhangban vannak a tervvel, a fontosabb útcsoportokban, a terv szerinti térfalak mentén rendeződnek el (9. ábra).

Térkompozíciós és dendrológiai értékükön túl, fontos információforrások,

8. kép Milner-kori feketefenyő csoport
9. ábra Milner-tervre rávetített, ma is meglévő idős fák

amelyek segítenek áthidalni a csipkerózsika álomban töltött mintegy 60 évet és emlékeztetnek a valóságra. A realitásra, amit 1986-ban leírtunk, hogy e feladat aktuálissá válásáig elegendő tapasztalat és adat gyűlik majd össze, amely megerősíti, hogy a kastélyparkot kettészelő forgalmi út elbontható, annak érdekében, hogy a kettészakított park ismét egyesíthető legyen és az eredeti tervek szerinti rekonstrukciója megtörténhesen. S ez a lehetőség a mostoha sorsú kastélyparkok között hazánkban ritkaságnak, különleges értéknek számít. Ki kell használni. ©

Irodalom:
 Alföldy G: A keszthelyi Festetics-kastélypark rövid története In: Királyi és hercegi kertek Magyarországon, Mágus Kiadó, Bp. 1971.
 Baloghné Ormos I.-Jámbor I.: Szakvélemény a keszthelyi volt Festetics kastélypark területén átvezető forgalmi út környezeti hatásairól Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem, Táj- és Kertépítészeti Tanszék, kézirat Bp., 1986.
 Csepely-Knorr L.: A keszthelyi kastélypark építéstörténete, történeti és florisztikai jelentőségének értékelése kézirat Budapesti Corvinus Egyetem, Kert- és Szabadtervezési Tanszék Bp. 2009.

Fatsar K: Magyarországi barokk kertművészet (132-137 o.). Helikon Kiadó, Bp. 2008.
 Fekete Cs.-Csákváriné Magony R.: Keszthely, a volt Festetics kastély műemlékké nyilvánításának idején érvényes telekviszonyok rekonstrukciója és az érvényes védett utódingatlanok meghatározása kézirat, Bp., 2009.
 Péczely P.: A keszthelyi Festetics kastély és belső berendezése Bp., 1958. ill. újabb kiadások 1962, 1964

AWAKENING OF KESZTHELY – OPPORTUNITY FOR THE RECONSTRUCTION OF FESTETICS CASTLE GARDEN

The Festetics castle, one of the most important historic legacies of Hungarian architecture, suffered a great loss of its values after the Second World War – when a large part of the garden was occupied first by the Soviet Army, then by Hungarian troops. The 35-hectare English garden was divided into two parts by a huge protecting wall. In 1986 the 28 hectare area in military use was even more drastically cut off from the already reconstructed castle garden by a main road built by the local municipality. The road construction went on with destroying a large section of the park, and cutting down many valuable, old trees. At that point the former Horticultural University (today Corvinus University of Budapest) was asked as an external expert by the Helikon Palace Museum for a professional assessment of the impacts of the newly constructed road on the park and its probable consequences. The management of the Castle Museum filed a suit for the recovery of the territory. The case lasted for 15 years, and in the meantime, in 1993, the military left the area. Eventually, the court's verdict stated that the road was built illegally and can be demolished, and the management can oblige the road constructors to recreate the original state of the park. As the road will be torn up, the 28-hectare neglected part and the 7-hectare reconstructed part that is open for the public can be reunited. As a result of the reconstruction, the balance and proportions between the castle and the park can come into existence again.

The garden reached its most valuable and mature form under the ownership of II. Tassiló Festetics, who commissioned well-known English landscape architect Henry Ernest Milner to design the garden of his estate. To reconstruct the garden on the basis of this original plan, it was necessary to clean the territory that was used by the military. Furthermore, the plant compositions, the spatial structures and the garden roads also need to be reconstructed to allow the reunion of the two elements.

During the preparation of the reconstruction works, there is a special role of the still-extant old trees and stands of trees that probably, or in some cases, definitely originate from the Milner era. In September 2009 a geodesic map and a plant cadastre were created along with a detailed photo database. In the bushy and untended area of the former military area we have surveyed 501 trees. During the evaluation, we have created three major categories of trees. The „moderately-valuable” category contains 148 deciduous and 217 evergreen plants, which were planted certainly after the Second World War, and their good condition means they can be used during the reconstruction. The more valuable and older trees went into the second, „valuable” category. This group contains 68 deciduous trees that were planted probably 30-40 years after the establishment of the garden as an additional plantation. Those 120-year-old trees that are undoubtedly parts of the original Milner plantation from the „highly valuable” category. 44 deciduous and 24 evergreens belong to this group.

Overall we can state that the park has almost 140 significantly valuable trees in good and healthy condition, half of which is part of the original plantation. After comparing the result of our survey and the original Milner plan there are many similarities: the surveyed old trees are in full accordance with the ones on the plan, and they are located in the significant road junctions and along the visual walls of the park. The demolition of the road allows the reconstruction of the park based on the original plans. This is a very rare and special situation in Hungarian heritage preservation that the original area of a famous castle garden could be united and the wonderful English landscape garden reconstructed. We must take full advantage of this opportunity. ©